

LA SOCIETAT MALLORQUINA EN L'OBRA DE

Conferència llegida en el "Círculo Mallorquín" el 24 de març de 1981

Senyores i senyors:

Tempora muntantur et nos mutantur in illis, diu una dita atribuïda a un emperador carolí, nét de Carlemany: muden els temps i amb ells mudam nosaltres. Venturosament, perquè si els temps no haguessin mudat no es parlaria aquí d'En Llorenç Villalonga ni, sobretot, seria jo qui en parlaria; també, però, per molta pena i dolor, perquè és la mort, que no cessa de fer dissabte, la gran mudadora del temps: els qui s'enfadaren amb *Mort de dama*¹ ja no són aquí, i els que encara s'hi haurien d'enfadar han vist com s'osca-va el tall de la sàtira, com s'arrodonia la punta de l'espasa feridora i com el propi autor tenia uns darrers dies de la seva vida i una mort dignes de qualsevol dels seus personatges. ¿Va esser ell qui va triar aquesta darrera hora del seu destí? No fa gaire temps que vaig dir, públicament, que l'hereu d'En Llorenç Villalonga, o vull dir, d'En Tonet de Bearn, havia estat el marquès de Collera², i avui ho veig confirmat. Si gràcies a les crues —i exagerades: tot s'ha de dir— acusacions d'En LL. V., hagués mudat la mentalitat mallor-

quina, l'obra del valent novel·lista hauria cobrat, per ell i per tothom, el guany que perseguia. Però no crec que hagi estat així, sinó tot al contrari: la matèria satiritzada, el món de la seva burla, l'ha vençut a ell; l'ha vençut i l'ha convençut, i aquella frase de la seva primera novel·la, "Dhey s'assembla bastant als éssers que retrata", ha arribat a esser exacta, en el seu significat literal. I les celebracions que s'han fet darrerament en homenatge a Llorenç Villalonga i a la seva obra han estat quasi totes, no diré que totes, han estat fetes, dic, amb esperit collerenc. Però és que ell ja s'ho havia preparat.

Quan l'any 1966 va aparèixer el primer volum de les seves obres completes³, vaig tenir un pensament que no sé si vaig arribar a expressar en veu alta: "Aquesta —li volia dir— és la primera pedra del teu prestigi". I raonava que un volum de més de vuit-centes pàgines era per comprar, però no per llegir, i que a la gent li bastaria reconèixer que ell era un autor digne del treball i de la inversió crematística que suposa un llibre d'aquestes talles, però que en tendria prou amb comprar els volums per ornament de la biblioteca, sense imposar-se, ni que li passàs pel cap, l'obligació, ni la temptació, de llegir-lo. L'any 66 En LL. V. tenia prop de setanta anys⁴. La seva carrera d'ascensió social havia assolit un punt d'alçada, tot i que a Mallorca no se sol ascendir socialment per la virtut d'esser un bon escriptor, sinó més tost al contrari, i això ho devia saber En Llorenç Villalonga: dona Obdúlia Montcada "era quasi analfabeta"⁵, però era una gran senyora. Abstractament, però, una persona culta

¹ *Mort de Dama*, en la seva primera edició (i segona, que no era més que una part dels exemplars de la primera, amb l'anotació, en vermell, a la portada de "2.ª edició"; 1931), anava dedicada "A tots els que no s'hi enfadin". Aquesta dedicatòria va esser suprimida a les edicions posteriors. Els qui "s'hi enfadaren" eren molts; molts més encara, naturalment, els qui ignoraren la novel·la. Entre aquells, em referesc, concretament, als components de l'anomenada Escola Mallorquina, redactors i lectors de les revistes "Almanach de les Lletres" (1921-1936) i "La Nostra Terra" (1928-1936), que varen esser els primers que atacaren, amb tota justícia, però desmesuradament, la dura sàtira. Tots són morts. Em plau, però, de fer constar que un dels seus deixebles o, més exactament, un dels hereus i mantenidors del seu esperit, el professor Miquel Dolç, a un acte celebrat a la Universitat de Barcelona en homenatge a Llorenç Villalonga, poc temps després de la seva mort (el 10 de març del 1980), va defensar l'actitud de Miquel Ferrà i dels indignats contradictors de *Mort de Dama*, amb tota ponderació i justesa i sense negar, tanmateix, cap valor literari a l'obra del novel·lista.

² A un article publicat a la "Hoja del Lunes" de Mallorca, el 14 de juliol del 1980. Recordem que les darreres paraules d'En Tonet de Bearn, a manera de confessió feta al capellà de la casa, són

18 "M'acús d'haver tengut enveja d'En Jacob Collera".

³ Llorenç Villalonga, *Obres Completes. I. El mite de Bearn*, B., edicions 62, col·lecció "Clàssics catalans del segle XX", setembre 1966. Aquesta edició d'*Obres Completes* no ha tengut continuació, tot i que Villalonga havia lliurat material als editors per un segon volum, que havia de dur el títol general de *La raó i els esperits*.

⁴ Havia nascut el primer de març del 1897. Tenia, doncs, seixanta-nou anys complits.

⁵ *M. de D.*, pàgina 19. Cit per la 1.ª edició. L'observació, però, es manté a l'edició de les O. C., pàgina 39.

LORENÇ VILLALONGA

per JAUME VIDAL ALCOVER

és respectada, mentre se sàpiga només això: que és culta, que escriu i que se li reconeix, sobretot si aquest reconeixement ve de fora Mallorca, un mèrit com a escriptor; però sense voler aclarir què és el que escriu, quin és el seu pensament, quines són les seves idees, sobretot si aquestes idees són contràries a les que regeixen la bona convivència social, dins un món aturat i egoista.

Parlant dels ascendents senyors de dona Obdúlia Montcada, diu que els fundadors eren pirates i que venia d'una nissaga de mercaders, de barons i de sants. "Tots ells —comenta— solien viure dissipadament en la joventut (sic) i es tornaven avars i virtuoses en la vellesa: és el procés de les persones equilibrades"⁶. Ell també, En Ll. V., va seguir un procés de persona equilibrada: el jove insolent de l'any 31 era l'any 68, quan publica *La gran batuda*, un conservador, i atrau —per fidelitat al procés d'integració dins la societat que temps enrera havia maltractat— les ires dels qui el promocionaren com a novel·lista adient a les propostes de la crítica marxista. *La gran batuda* ençata el darrer cicle de la seva obra: el que he anomenat el "cicle de Lulú"⁷, en el qual ataca la girada del món cap a unes formes de govern i de convivència socialistes i defensa l'educació a l'antiga i l'absolutisme monàrquic.

No és que amb això traeixi el seu pensament de joventut: l'any 31 havia publicat *Mort de Dama*, però també uns articles en defensa de la

monarquia derrotada i d'Alfons XIII, "el rei gris", com ell mateix l'anomenava⁸. Però és evident que baratava el blanc de la seva sàtira: si l'any 31 diu que "el pes dels segles fadiga les espatlles i inhabilita per l'acció" i que "el més estàtic devé el més moral", i ho diu amb tota la força de la seva ironia, per concloure que "senyors, canonges i gats s'entreguen a l'estupafaent moral, no penat encara per la Direcció Penal de Sanitat, de la Peresa"⁹, anant els anys censu-

⁶ *M. de D.*, pàgina 23; *O. C.*, pàgina 40.

⁷ Integren aquest cicle, segons la meua classificació de l'obra villalonguiana, el conte *Un capell de París* (*O. C.*, pàgines 619 a 623), que és el primer capítol i l'arrancada de la novel·la *La gran batuda* (1968), aquesta novel·la i dues més: *La Lulú* (1970) i *Lulú regina* (1972). El personatge de la primera novel·la es diu Lilí i és del tot villalonguà; el de les altres dues és d'inspiració rodolediana i es diu Lulú. (Hi ha un petit estudi per fer sobre les lectures que Villalonga fa de Mercè Rodoreda i les que Mercè Rodoreda fa de Villalonga i que passen després a la seva obra escrita; al meu judici, aquests dos excel·lents narradors no s'entenen l'un a l'altre, simplement perquè no es volen entendre; però ja dic que l'anàlisi d'aquest procés de lectures i d'interpretacions està per fer).

⁸ *El rey gris* és un article no publicat al diari "El Día" el 16 d'abril del 1931, on Ll. V. solia col·laborar, perquè el director d'aquell diari va creure que "els moments no eren oportuns", segons diu Ll. V. a la introducció al volum *Centro* (1934), on juntament amb aquest article de publicació denegada, en va reunir una dotzena llarga més, en defensa de les tendències dretanes, o, almenys, contra les esquerranes, contra Catalunya i el catalanisme, contra l'actitud d'Ortega i Gasset durant la segona República, etc.

⁹ *M. de D.*, primer capítol de la novel·la, titulat *Escenari* a la 1.ª edició, pàgines 11 a 18; *Introducció* a les edicions d'"El Club dels Novel·listes" i a la de les *O. C.*, pàgines 35 a 37; a l'edició de l'editorial Selecta (1954, la primera després de la guerra), el capítol es titulava *Un barri venerable*, títol mantingut a la versió castellana que jo vaig fer per la revista "Papeles de Son Armadans" (1957), però no a les reproduccions d'aquesta versió, que, sense consulta ni esmentar-me tan sols com a traductor, varen publicar l'editorial Dima (1967) i l'editorial Salvat (1972), en les quals es va preferir, d'acord, supòs, amb Ll. V., el títol de *Introducció*.

rarà l'excessiva mobilitat del món, i es doldrà del progrés que trastoca el poblet rural de *Les fures*¹⁰ i durà, per burla, fins a l'absurd els resultats de l'avenç científic i material en la novel·la huxleyana de ciència ficció *Andrea Victrix*¹¹.

Ll. V., en suma, era un personatge, en si mateix, contradictori, segurament perquè solia practicar el saludable deport de dur la contra. Quan va començar a veure que el món de la seva sàtira se li revoltava, es va molestar molt i es va dedicar a criticar la seva virada i a fer-ne burla constant¹². Perquè se li revoltava sense demanar-li permís, i això no ho podia tolerar. D'una religió feta d'àngels i dimonis, de Marededéus ensucrades, de pecats i de prejudicis morals, se'n podia riure, i se'n reia¹³. Ara, quan els portaveus

¹⁰ Ll. V., *Les Fures*, B., edicions Proa, "Biblioteca A tot vent", n.º 133, 1967. Amb un excel·lent pròleg de Josep Anton Baixeras.

¹¹ Ll. V., *Andrea Victrix*, premi "Josep Pla" 1973, B., edicions Destino, 1974.

¹² Ll. V. va esser promocionat, dins l'editorial catalana, per dos editors en contradicció evident amb la seva ideologia: "El Club dels Novel·listes" i les edicions 62. Joan Sales i Núria Folch, responsables d'"El Club", eren uns conversos a un catolicisme ortodox, d'una banda amb tendències progressistes, de l'altra part netament retrògrades: admiraven Teilhard de Chardin i eren els editors de Dostoievski i de Kazantzaki; Josep Maria Castellet i Joaquim Molas, directors o assessors literaris de la 62, defensaven els postulats de la crítica marxista. Hi ha un substancial correspondència privada entre Núria Folch i Villalonga, que probablement no veurà mai la llum, però que explica sobradament les meves —les nostres: d'En Ll. V. i meva— perplexitats davant l'acollida d'aquests personatges, que, en tant que editors, exerceixen una funció de crítics, i l'entusiasta via lliure que donaren a l'obra del nostre novel·lista. Acollida i salconduït que es varen veure durament frenats a l'aparició de *La gran batuda*. Joan Sales va haver de demanar excuses als seus fidels lectors, als compradors dels llibres que publicava, en un pròleg, on explicava que ell no compartia les opinions de Villalonga, però que es tracta d'un "magnífic novel·lista siguin quines siguin les seves idees". En realitat, "El Club dels Novel·listes" havia contractat l'exclusiva de publicació de tota l'obra de Villalonga i no degué trobar correcte renunciar a la publicació de *La gran batuda*, com ho va fer, en canvi, amb *Andrea Victrix* i amb *El misantrop*. El pròleg que Joaquim Molas va posar al volum d'*El mite de Bearn* quedava contradit, tot i que fos acadèmicament irreprotxable, per aquesta nova obra de Villalonga. *La gran batuda* va caure tan malament, en els ambients intel·lectuals barcelonins, que ni se'n va permetre que la defensàs damunt el setmanari "Tele/estel", on col·laborava adesiara. Per tot aquesta qüestió, remet el lector curiós al meu llibre *Llorenç Villalonga i la seva obra* (B., edicions Curial, 1980), especialment a les pàgines 181 a 185.

¹³ A *M. de D.*, referint-se al beat Joan de Montcada, com a avantpassat de dona Obdúlia, el titlla d'"il·lustre cretí", tractament que és omès a les edicions posteriors, no solament —em consta— per raons de censura estatal. A *madame Dillon* hi ha aquella divertida irreverència del Bon Jesuset que, en tirar-li una moneda, mou el cap en senyal d'agraïment; Alícia Dillon li tira un duro, i el Bon Jesuset mou el cap amb tanta de força, que li boteix, és a dir, que el perd. Els exemples es podrien multiplicar. Com els casos, després, de censura contra els capellans que no duen sotana, contra els capellans obrers, contra l'obra del papa

d'aquesta religió li donen la raó i li diuen que la religió té uns fonaments espirituals que tenen molt poc a veure amb aquest anecdotari de llibres d'anar a missa, aleshores es molesta i com que pensi: "¿I ara aquests què diuen? Això encara serà pitjor. I, a més, em quedaré sense ocasió de divertiment i burla". I, aleshores, comença a atacar els grans renovadors, des de Galileo Galilei fins al P. Teilhard de Chardin, passant pels capellans obrers i per la pintura abstracta¹⁴. Tot això el fa anar, passa a passa, per un camí de conversió. Torna vell —que també és una bona via d'adquisició de prestigi, perquè el perill sempre és a la joventut—, torna prudent, calla i dóna, ja sense esforç, la raó als qui decideix que la tenen, només perquè manen, i, finalment, En Tonet de Bearn pacta amb el marquès de Collera: el noble prohóm decidirà sobre el destí de la seva obra i de la seva memòria; si cal que es prohibeixi la reedició d'una obra seva, en bé de la quietud i del benestar social del sector que el marquès domina i que té per bo i asenyat, que es prohibeixi. El marquès, en canvi d'aquesta confiança, li assegura que el seu record serà respectat, que la seva obra serà llegida amb prudència, que posaran el seu nom a un carrer, que li dedicaran làpides i que per ventura el faran, fins i tot, Fill Il·lustre de la Ciutat. Aquest és el procés que va del Dhey de l'any 31 al Tonet de Bearn del 80. Però ¿què hi ha dins tot aquest procés? I, en concret, quin concepte mereixia a Ll. V. la societat mallorquina del seu temps?

Comencem per la primera figura de la seva desfilada de personatges: dona Obdúlia Montcada. Aquesta figura central de la primera novel·la de Ll. V., *Mort de Dama*, ve a representar, en un lectura primera i no gaire aprofundida de tota l'obra de l'autor, l'escaló més alt de l'aristocràcia mallorquina de fi de segle. Es una senyora que es tracta de tu a tu, i fins i tot de parenta, amb tota la noblesa mallorquina i parla a un mateix nivell amb les autoritats estatals, el governador —que és, a més, un Borbó, o, en la novel·la, un Valois—¹⁵, i amb pròcers externs, com és l'Arxi-

¹⁴ Aquestes aversions de Ll. V., que passen a les seves novel·les, se solen iniciar en uns articles de col·laboració a la premsa diària: a "Balears", primer, com a successor d'"El Día", i després, a partir del 1966, al "Diario de Mallorca". L'obra de Ll. V., dispersa en diaris i revistes, no ha estat mai aplegada més que a fragments, i és prou interessant com per recollir-la íntegra. Val a dir que valdria ben bé la pena d'ordenar una edició, acurada i respectuosa amb el pensament de l'autor, de tota l'obra de Ll. V., un dels escriptors més interessants del nostre temps.

¹⁵ A alguna versió de la novel·la, apareix, si no vaig errat, amb el nom de Borbó. Hi va haver un capità general de Mallorca, del 1914 al 1916, segons la Gran Enciclopèdia Catalana (volum 9, pàgina 493), que era Francesc Maria de Borbó i de Castellví; però

duc. Però aquesta gran senyora resulta que no és tan senyora: son pare era "el senyor de can Montcada" —una casa, se suposa, de les més il·lustres de Mallorca—, però sa mare era "una noia pobra, filla d'una coneguda pecadora de la ciutat, que morí al donar a llum"¹⁶. En el seu testament, dona Obdúlia designa per única hereva la cupletera Violeta de Palma, perquè no té altra "neboda pròpia"¹⁷. Aclarim que "pròpia", pròpiament, no ho deu esser, perquè dona Obdúlia no té germà ni germana¹⁸. A la versió castellana de la novel·la que jo vaig fer per la revista "Papeles de Son Armadans", l'any 1957¹⁹, hi ha un capítol afegit, respecte a les edicions anteriors, procedent de la versió teatral que n'havia fet el mateix Ll. V. i que va passar a les edicions successives de *Mort de Dama*, titulat *Al carrer del Carme*, i on compareix una cosina "catalinera" de dona Obdúlia: nom Joana i és la mare de la Violeta; Paquita, per la família; més dignament,

l'Arxiduc, per aquell temps, ja no capllevava per Mallorca: es moria el 1915 a les seves terres alemanyes. La ficció de l'encontre dels dos personatges és, doncs, recurs purament novel·lesc.

¹⁶ *M. de D.*, pàgina 23; en les edicions successives, a partir del 1954, la frase queda atenuada així: "una al·lota de família modesta que morí en donar a llum" (O. C., pàgina 40)

¹⁷ *M. de D.*, pàgina 174: "No tenc més neboda pròpia que Na Violeta de Palma i ella és sa meva hereva". La frase es manté en totes les edicions. A un capítol afegit, publicat per primera vegada a l'edició castellana (1957), s'especifica: "—I és ver que és neboda pròpia? —Neboda segona. Sa mare era cosina de dona Obdúlia". (O. C., pàgina 44).

¹⁸ Almenys no n'apareix cap mai, ni al llarg de *M. de D.* ni en les mencions posteriors que, en la resta de l'obra del novel·lista, es fan de dona Obdúlia i dels seus. El tractament mític del personatge no podia admetre un germà o una germana, si no fos que tenguessin una especial rellevança, de la mateixa manera que no permet que dona Obdúlia sigui una Montcada només per raó de casament. El lector apressat no es fa càrrec de si és ella la Montcada o només ho era el seu marit. Mirades les coses amb una mica d'atenció podem concloure que el senyor de can Montcada, designat com a avi o senyoravi (la paraula, viva per designar l'avi entre les famílies senyores de Mallorca, s'ha d'escriure així i no com a dues paraules, perquè la *r* sona, com a estant amb un mig de la paraula i no com si en fos la consonant final, que fóra, aleshores, muda), és el pare de dona Obdúlia. Fixem-nos que, immediatament després d'haver notificat el matrimoni del vell seixantí, el novel·lista diu: "Per part de mare tenia dona Obdúlia un cosí fuster i una neboda, etc." (El "cosí fuster" és substituït, a les edicions posteriors, per un "parent menestral"). Ella és filla, doncs, d'aquest senyor de Can Montcada i és casada amb un cosí, proper o llunyà, de la mateixa família; l'endogàmia "fa senyor", i Ll. V. no es va estar mai de proclamar arreu el parentesc, ben remot, que hi havia entre ell i la seva dona.

¹⁹ Lorenzo Villalonga, *La muerte de una dama* (Versión castellana de Jaime Vidal Alcover), publicat a la secció "El folletón de los Papeles de Son Armadans", a la revista d'aquest nom, als números X, XI i XII del tom IV i al XIII del tom V, corresponents als mesos de gener, febrer, març i abril del 1957. (El títol, amb l'afegit dels dos articles, el determinat i l'indefinit, va esser imposició acadèmica del director de la revista, C. J. Cela).

Francisca per dona Obdúlia, i Fanny per la professió²⁰.

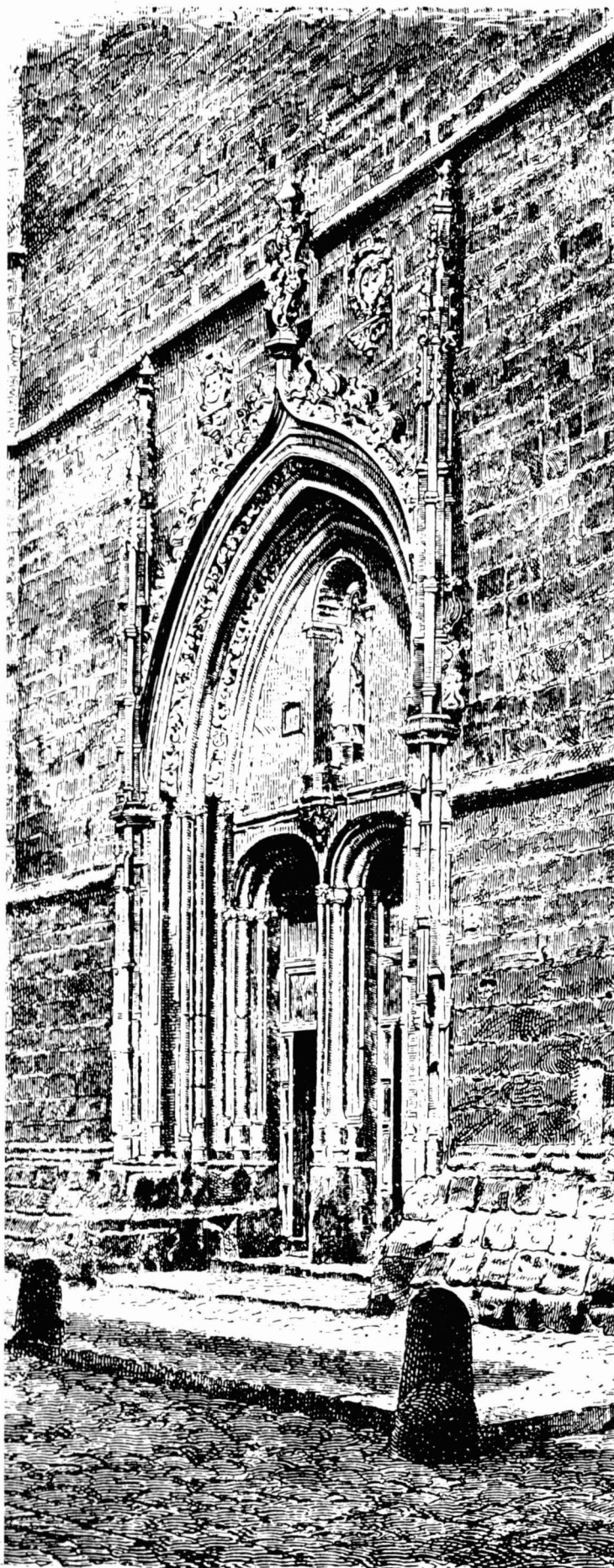
Aquest entroncament plebeu és, ens agradi o no, la primera mostra del menyspreu que En Ll. V. sent per dona Obdúlia. Això a part, la qualificarà de "plebea per temperament", de "foca isabelina" i dirà que "sempre havia estat molt libidinosa" i que "el seu marit fou un cretí". Amb el mateix qualificatiu obsequiarà un arquebisbe que dona Obdúlia compta entre els seus ascenents: "...el beat Joan de Montcada, il·lustre cretí que ocupà la cadira episcopal de València en temps de Felip III i contribuí, entre altres desbarats, a que el Rei Sant expulsàs d'Espanya als moros"²¹. Val a dir que les paraules "il·lustre cretí" i "entre altres desbarats" desapareixen ja a l'edició de la "Selecta" (1954). Això ens pot fer veure que En Ll. V. polaritza el seu odi contra l'aristocràcia mallorquina en dona Obdúlia, però que, en realitat, s'estén a tota ella.

Però ¿com pot En Ll. V., enyorós de la *douceur de vivre* i de l'*Ancien Régime*, monàrquic, elitista, com pot detestar l'aristocràcia? No la detestava com a idea; la detestava com a realitat. Per això n'inventa una: la que representa i té quasi per únic i sol membre la baronessa de Bearn, la de la frase màgica "la meva neboda Maria Antònia"²². Això està ben vist i és real dins el món social de Mallorca: poder dir "onclo" o "tia", legítimament, a una persona de probada i reconeguda noblesa és —o era, perquè ara no sé com van les coses— la màxima aspiració dels sobrevenguts, fos quina fos la seva procedència: senyoriu pagès, burgesia ciutadana o d'estaments inferiors. Això lliga amb un altre passatge de la novel·la: "En el carrer, la gent del poble mirava amb desdeny una velleta vestida de negre que ningú no sabia qui era. Però un dia la velleta es moria, i el Marquès de Collera presidia l'enterrament, i a l'església es veien, endolats, els Despuigs, els Torresaura, la baronesa de Béarn, els Montenegro... La improvisada rica i ben vestida tornava verda d'enveja. Mai no aconseguiria ella

²⁰ En aquest capítol, el XXIII a l'edició de les O. C. (pàgines 112 a 115), la cosina menestrala presència com vesteixen dona Obdúlia per anar a un sarau a comenta: "Com li hauria agradat a na Paquita veure vestir sa tia!"; la senyora, quan s'interessa per la neboda, demana: "Què fa na Francisca?"; un amigueta saluda la neboda cupletera al Salon Doré de Barcelona i li diu: "Bona nit, Fanny". És una mostra d'un bon coneixement dels usos socials, que Ll. V. no tenia sempre. Vegeu la nota 24.

²¹ *M. de D.*, pàgines 19-20; O. C., pàgina 39.

²² El capítol *La meva neboda Maria Antònia* ocupa, a la primera edició de *M. de D.*, les pàgines 143 a 149. A les edicions posteriors, des de la del 1954, el capítol és augmentat amb un part del següent i té lleugeres modificacions; vegeu-lo a O. C., pàgines 106 a 108.

que el dia de la seva mort donya M.ª Antònia Béarn es posàs dol. I dintre de l'opulència es sentia una malenada²³. Vat aquí uns apunts encertats sobre l'esnobisme, que, pel que fa a Mallorca, encara es podrien enriquir, per exemple, amb l'aspiració a ésser admès a la processó de l'Enterrament, el Divendres Sant, o a poder seure a una butaca de Ses Mines, quan encara existien. O amb el coneixement de donar el tractament adequat a qui li hagués de correspondre i de saber parlar amb correcció i dignitat²⁴.

No seré jo, certament, qui faci burla de l'esnobisme²⁵. Ja, donant-li el nom de *cursileria*, el germà d'En Llorenç, En Miquel Villalonga, deia que era un afany de superació. I sí, que ho és i que, ben aconduït i administrat, pot donar resultats excel·lents. D'altre banda, l'existència de l'esnobisme és prova que ens trobam dins una societat completa i estructurada. Jo crec que Mallorca, en la seva societat, ho és, i és per això que he dit i repetit moltes vegades que Mallorca és un país classista: té, o tenia, una classe, que, si ja havia perdut la seva hegemonia econòmica, política i, fins i tot, social, servava encara la seva condició de classe exemplar, i els estaments que li estaven per sota aspiraven a calcar les seves formes de vida i el seu llenguatge. Quan una persona sap com ha de parar una taula, si vol quedar bé, perquè ho ha vist i no perquè ho hagi hagut d'aprendre a un manual d'urbanitat, viu més tranquil·la. La nostra llengua —la llengua catalana—, i això és important, s'havia mantengut en un singular estat de puresa lleugerament arcaïtzant gràcies al ben parlar de la classe senyora mallorquina. Però aquesta qüestió de lingüística diastràtica —que així l'anomenen els entesos— no pareix que sigui admesa a consideració pels nostres filòlegs²⁶. I, d'altra banda, els qui fins ara mantenien aquesta puresa i aquesta dignitat de la nostra llengua, excedint-se avui en la seva ignorància, confonen el llenguatge familiar,

²³ M. de D., pàgina 137; O. C., pàgines 92-93.

²⁴ Cosa que Ll. V. sabia només a mitges. He advertit a un altre lloc (al volum citat a la nota 12, *Llorenç Villalonga i la seva obra*, pàgina 84, nota) la descoberta que va fer que dir o escriure "dona" és més senyor que dir o escriure "donya", i a *La "Virrey-na"* hi ha una utilització del tractament "Ell", que és també un descobriment del temps de la novel·la (1969).

²⁵ Recordem l'article de Rafael Tasis, *Llorenç Villalonga o la utilitat del snobisme*, publicat a "Serra d'Or", número 3, B. 1961.

²⁶ He al·ludit reiteradament al desinterés dels filòlegs catalans, i especialment dels mallorquins, per aquest capítol de la Lingüística. Darrerament, hi he insistit en la meua edició de la *Comèdia en tres jornades i un pròleg de la gloriosa verge i màrtir santa Bàrbara* de Sebastià Gelabert, "Tià de Sa Real", Manacor, col·lecció "Tià de Sa Real", número 10, 1981, p. 34, nota 38 i p. 150, nota al v. 1839.

el llenguatge parlat amb una rústega i pintoresca gerga, que gosen, fins i tot, defensar sota l'advocació d'un cèlebre cretí del nostre folklore²⁷, i, naturalment, com que, a l'hora de la veritat, se n'empegueixen, parlen en foraster. Però deixem estar aquestes consideracions que no atanyen, si no és molt marginalment, el tema d'aquesta conferència. Tornem als personatges d'En Ll. V.

Dèiem que la seva ideologia, posat que detesta l'aristocràcia existent, l'obliga a inventar-se una aristocràcia que pugui admirar. Aquest invent té dos moments, separats per un espai temporal, ple d'un succés que migparteix la vida d'En Ll. V. en un "abans" i un "després" ben marcats: em refereixo al seu casament i a la descoberta, a través del món de la seva dona, d'unes formes de vida autènticament mallorquines i de la nostra pagesia. Aquesta doble invent és, doncs, d'una banda, la figura de la baronessa de Bearn, com ja hem dit, i, de l'altra, l'aristocràcia rural exposada en la seva novel·la *Bearn o la sala de les nines*, escrita en la nostra llengua —en don fe—, però publicada, en primera edició, en castellà l'any 1956. La baronessa de Bearn és una aristòcrata de llibre, i li suggereix a l'autor tot d'idees llibresques: la *retenue* setcentista, la vella *bergerie*, els *flirts* de Maria Antonieta. La descripció del personatge ofereix variants de la primera edició a les posteriors, però en transcriurem algunes que són en els dos textos: "...Maria Antònia, la sang de la qual era d'una puresa tan evident com l'existència de la mar, el sol o les muntanyes...", "La fredor del seu perfil i la mirada dels ulls clars tenien, a estones, quelcom d'inhumà", "Maria Antònia no sentia les estridències ni les ordinarieses: aquesta criatura d'excepció, l'encís de la qual seria difícil de comprendre, es tornava de pedra al menor contacte vulgar", "Els anys i la ruïna li havien fet molt de bé, esborrant d'ella tota ombra d'insolència". I encara: "L'autor de la present diguem-li novel·la, tot i havent volgut fer principalment un llibre de riure, no ha pogut reprimir una lleugera emoció davant aquesta figura apagada, tan llatina i tan nostra, feta d'elegàncies i de serenitats"²⁸.

Es a dir que aquesta baronessa —que, a més, ostenta un títol tan antic, que ningú en sap els orígens—²⁹ és discreta, sense insolència, fina,

²⁷ Vegeu el volum *Polèmica d'En Pep Gonella*, P. M., editorial Moll, col·lecció "Les Illes d'Or", número 104, 1972.

²⁸ A *M. de D.*, dins el capítol ja citat —vegeu nota 22— *La meua neboda Maria Antònia*.

²⁹ "Els barons de Bearn, l'Edat Mitja, estaven emparentats amb els ducs de Normandia i els reis de Navarra. Alguns dels seus avantpassats portaven, en el segle XIV, el títol de Prínceps de Némours..." (*M. de D.*, pàgina 73; a O. C., pàgina 74). "Els Bearn són tan antics i vénen de tan amunt, que no se sap d'on vénen..." (*Les temptacions*, nova versió del *Madame Dillon*, dins O. C., capítol XVII, pàgina 194).

d'ulls clars, freda, distant i arruïnada. Això és la idea proustiana de l'aristocràcia, segons la qual els reis no són mai autèntics reis, és a dir, aristòcrates, més que quan són a l'exili³⁰. La figura de la baronessa de Bearn, apresada en els llibres, és el contrari de dona Obdúlia, treta, per la via del mite, de la realitat. És possible que En Ll. V., avesat a anar sempre a la contra, com he dit, no suportàs, de dona Obdúlia, el seu poder, la seva influència i el seu prestigi socials, el seu descarament, la seguretat amb què vivia en el seu món i la desvergonya amb què invadia, si era precís, el dels altres.

Això ens explica el mal tracte de què són objectes altres personatges, ja siguin també nobles i influents, ja pertanyin al que en solem dir forces vives del país: el marquès de Collera, en primer terme, i, llavors, el President de l'Ateneu, la gent de Bé Hem Dinat, els directors dels diaris —"El Clamor", d'esquerres, "El Adalid", de dretes—, els socis del *Círculo*, etc. A través del marquès de Collera, fa la crítica de la política parlamentària: el marquès és un maurista, que es passa després al partit d'En Dato; a l'assassinat del seu cap de partit, no va saber per on prendre, però la Dictadura d'En Primo de Rivera li va donar la solució del silenci: creixia en fama, però no deia res; una mort sobtada, a una casa de prostitució, ocorreguda abans d'haver-se de manifestar, li salvà el prestigi³¹, perquè, molt mallorquinament, varen tirar terra damunt allò del lloc on s'havia mort i el varen enterrar amb tots els honors. La caricatura és esperpèntica, perquè, a més, i no obstant haver-se mort a ca una prostituta, dona Obdúlia diu que "ses dones només li agradaven a temporades" i que "era un pocaver-gonya" i que "de savi no en tenia res"³². Ll. V. no deixa, doncs res condret: de la seva sàtira, només se salva la irreal baronessa de Bearn.

D'aquesta sabem que era bella, però que no tenia allò que se'n diu *sex appeal*: "la cordialitat que inspirassen l'atracció personal i els restes de la bellesa cèlebre de la baronessa es tenia que refrenar forçosament pel prestigi dels llinatges"³³, diu, ingènuament, a la primera edició de la novel·la, en unes paraules que varen esser retira-

³⁰ Aquesta referència a l'antigor dels barons de Bearn, vé, a la primera edició de *M. de D.*, després que l'autor ha retret un passatge de Proust (pàgina 72-73), fragment que va esser suprimit a les edicions posteriors.

³¹ "La mort... vengué a sorprendre'l, i li salvà, a costa de la vida, la reputació". (*M. de D.*, pàgina 131; a O. C., pàgina 90). Llegiu, en aquest capítol, *Una biografia vista per dos costats*, la cruel semblança d'un polític maurista, mort a les acaballes de la Dictadura militar del general Primo de Rivera. El capítol es manté, pràcticament intacte, a les edicions posteriors.

³² *Ibidem*, pàgina 133; a O. C., pàgines 90-91.

³³ *M. de D.*, pàgina 148.

des de les edicions posteriors. També sabem que estava arruïnada i que això justificava que formàs part del cor de pressumptes hereves de la moribunda, fins al punt que, al final de la novel·la, ha de pensar, juntament amb dona Maria Gradolí i amb Na Remei Huguet —dues mossones—, allò de: “Ens ha perdut l’èsser massa decents” o “Mos ha perdut ésser massa decents”, com va esmenar, adequadament, Josep Grimalt a l’edició de les obres completes³⁴.

¿Qui constituïa aquest cor expectant? “Per poder-se rodejar d’una cort nombrosa, admetia [dona Obdúlia] persones que s’hauria escandalitzat de veure a Can Collera o a Can Torresaura”, diu el novel·lista per justificar la presència de N’Aina Cohen als salons de l’opulenta senyora, que enviava a cercar la poetessa “perquè li animàs el saló recitant poesies a davant la concurrència”. En aquest mateix capítol explica que “els salons de la senyora venien a ésser com una zona neutral, on s’aplegaven gents diverses, que sols en casos rars trobaven manera de relacionar-se. Les obscures burgeses creien de bon to exclamar davant llurs amistats: “Avui he d’anar a veure com segueix dona Obdúlia Montcada”. I les aristòcrates, o les improvisades que tenien el valor d’inclure’s entre les tals, toleraven aquella aproximació momentània, que no significava compromís ulterior. Passava el mateix que en les associacions religioses, on les marqueses convivia amb les mossones (i fins amb aquella casta odiada, considerada impura per la seva sang, com a l’Edat Mitjana) sota el conveni tàcit que a la sortida cadascú es reintegraria al seu món. El jesuïtisme havia creat a Palma una espècie de democràcia cristiana, que atreïa totes les persones que, desitjant alternar, no poguessin o no gosassin proclamar-se ‘botifarres’”³⁵. La visió és prou justa i ens dóna una petita relació dels estaments que constitueixen —o constituïen— la vida social ciutadana: els aristòcrates o botifarres, els burgesos, amb una sèrie de petits escalonets, determinats per l’aproximació o major i menor grau d’intimitat amb la classe alta, tots ells, tanmateix, compresos, des d’un judici d’aristòcrata —que és el que formula el novel·lista—, sota l’apel·latiu de mossos, i la casta odiada, representada a la novel·la —i a tota l’obra d’En Ll. V.— exclusivament per una poetessa³⁶, inclosa dins aquell singular estament,

³⁴ M. de D., pàgina 180; O. C., pàgina 122.

³⁵ M. de D., en el capítol *La mesocràcia de Dona Obdúlia i les notes de miss Carlota Nell*, pàgines 59 a 65; VIII a l’edició de les O. C., pàgines 62 a 64.

³⁶ En el retrat que l’autor fa d’Aina Cohen adolescent (M. de D., pàgina 110-111; O. C., pàgina 83), cruel, esperpèntic, la presenta voltada de set germans; però, d’aquests no se’n torna

24 parlar mai més, si no és que a *Madame Dillon*, la personificació

no per odi als suposats descendents de jueus conversos, sinó per odi als poetes.

Els habituals, però, de dona Obdúlia són Na Remei Huguet, dona Ramona Curt i dona Maria Gradolí i les seves filles. Tots aquests personatges són descrits a una part o a l’altra de la novel·la. Na Remei Huguet és el “paràsit obligat de tota casa bona, no desproveïda de talent, que es proposava feia temps heretar dona Obdúlia”³⁷. És descrita com a “menuda i esvelta” i que “coneix tot Ciutat” i que “diuen que no és jove ni ho ha estat mai, però pareix un nina” i que “té la veu dolça, l’adulació llagotera”³⁸. Dona Ramona Curt és una burgesa rica, que, a propòsit de la baronessa de Bearn, diu dels aristòcrates: “Aquesta gent és beneïta”³⁹. No és un hereva expectant. La que ho és és dona Maria Gradolí, de la qual s’ens dóna una descripció, no d’ella, sinó de les seves dues filles, “lletges i quarantones, equeletiques, anèmiques”⁴⁰. Són personatges més tost irrelevant, encara que tornen sortir a la novel·la següent, *Madame Dillon*.

En aquest llibre —titulat posteriorment *L’hereva de dona Obdúlia* i també *Les temptacions*—, l’estament aristocràtic s’enriqueix amb nous elements, així com també el món de N’Aina Cohen. *Mme. Dillon* és la història de les relacions amoroses d’una milionària nordamericana amb un jove aristòcrata mallorquí. L’escenari més freqüent de la narració és el Terreno i el món dels estrangers que hi resideixen i una possessió de muntanya, Son Creus, que la baronessa de Bearn ha llogat a *madame Dillon*, que allà s’hi entreté amb el seu amant, En Xim Puigdesaura, nebot de la baronessa. (També hi freqüentam el món de l’hereva de dona Obdúlia, que ja no és la Violeta de Palma, sinó dona Francisca Pérez; però aquesta freqüentació, augmentada a partir de la primera reedició de la novel·la, per raons de política editorial, trenca la unitat de la narració, com ja he demostrat a un escrit meu⁴¹, i aquí no farem

de l’esnobisme és Matilde Llovet, cunyada d’Aina Cohen, perquè és casada amb un germà —que no surt en tota la novel·la—, i mare de Jaume Cohen, que protagonitza un divertit episodi, descrit en el capítol titulat *Sodoma i Camorra* (O. C., pàgines 261 a 265).

³⁷ M. de D., pàgina 27, en el capítol titulat *En què es parla del “Cometa” i es fa l’història del vestit lilà*, capítol que es manté, però molt canviat en el començament, a les edicions posteriors.

³⁸ O. C., pàgina 41 i 46, a dos capítols de la novel·la afegits, respecte de la primera edició.

³⁹ O. C., pàgina 42.

⁴⁰ M. de D., pàgina 54; O. C., pàgina 60. Al text de la primera edició, encara s’afegia el qualificatiu de “repulsives”.

⁴¹ Per la petita història d’aquesta novel·la, vegeu *Llorenç Villalonga i la seva obra*, pàgines 83 a 92. Es aquí on planteig els meus dubtes sobre l’encert dels capítols afegits, referents a una història de l’ex-cupletista, avui hereva de dona Obdúlia, i un murcià immigrant.

cas de la història de l'ex-cupletera amb el murcià apassionat). Xim Puigdesaura i Alícia Dillon es relacionen amb la colònia estrangera; també s'hi relacionen alguns elements de la bona societat ciutadana: un jove que es diu Tano Bover i un altre que nom Ramon Onlives. Aquest té una mare, la senyora Onlives —no sabem què nom—, la qual “ignorava el món i s’ignorava a si mateixa fins al punt de creure’s maquiavèlica”⁴². Representa, d’una manera absoluta, el senyoriu beneit; beneit, potser, per conveniència, d’aquells de “no ho vull creure”, “no ho vull pensar”, com si la fe i el pensament poguessin esser dominats fins a un tal punt. El seu fill, En Ramon Onlives, és el xafarder de tota xafarderia, és el *correvidile* que també retrata En Miquel Villalonga a la seva *Miss Giacomini*⁴³. Aquesta novel·la, *Mme. Dillon*, es la d’En Ll. V. que té més contactes, en quant a personatges i situacions, amb les del seu germà. Es un tema d’estudi, aquest paral·lel, que ara deixaré de banda, però que és digne d’esser atès. A *Mme. Dillon* no hi ha la voluntat d’esperpen-

tisme que hi vèiem a *Mort de Dama*, i és, això no obstant, una novel·la ben inversemblant, ben “literària”. Detalls: deixam els amants de Son Creus a un moment on Xim pronostica que “demà estarà tot nevat”⁴⁴; no gaire més endavant, l’hereva de dona Obdúlia va a felicitar una filla Onlives, que nom Margalida, perquè és el seu sant, i en el mateix capítol l’autor ens recorda que “ens trobam a finals de 1935”⁴⁵; Santa Margalida és dia 20 de Juliol, que no és a finals d’any ni, per descomptat, sol nevar per aquest temps, almenys a Mallorca. Un altre: *madame Dillon* es passeja per una muntanya on han fet *metro*, que diuen, o sigui, que han tallat pins i els han despulat de rama, deixant el tronc rònc; posa un peu damunt un d’aquests troncs i promou un allau que va aparar al torrent, com si no fóssim a Mallorca, sinó en ple Canadà de pel·lícula⁴⁶. Un altre encara: Angèlica, una parenta remota i romàntica d’En Xim, és enterrada a una tomba dins el pinar de Son Creus, com en una estampa de Chateaubriand⁴⁷. Això, però, no diu res en contra del mèrit de la novel·la. En Ll. V. no es preocupava gaire d’allò que en podríem dir la veritat vertadera, sinó només de la veritat literària.

El món de Son Creus recull els tòpics de l’aristocràtie, que seran rebuts, almenys en part, a les novel·les posteriors, o, vull dir, a *Bearn*. Hi ha, per començar, la figura d’En Xim: és un jove físicament atractiu, que s’agrada de mirar-se nu dins el mirall⁴⁸, que domina les formigues⁴⁹ i la llum del sol⁵⁰, que neda com un peix⁵¹, que nega a qui sigui la seva intimitat⁵², per ventura perquè no la té. Hi ha després els pagesos i el capellà, que fan tots u pel misteriós prestigi de la casa: “Els Bearn són tan antics i vénen de tan amunt, que no se sap d’on vénen”⁵³. I la llegenda de la princesa-ocell: “Doncs el rei Artús, que era es més poderós del món, tenia una filla, que era sa princesa Nemús.

⁴⁴ O. C., pàgina 204.

⁴⁵ O. C., pàgina 234.

⁴⁶ O. C., pàgina 255.

⁴⁷ Al lloc citat a la nota 44, es diu que Alícia Dillon “veia la tomba d’Angèlica esborrada dins la blancor” i més enrera, a la pàgina 203: “Defora el vent xiulava. Havia nevat. Devers les tres del capvespre la tomba d’Angèlica apareixia ja blanca, quasi engolida dins la desolació del paisatge”. L’estampa romàntica és de tòpic. (Advertim que el capítol explica una *rêverie* dels dos amants després d’haver pres cocaïna, i “neu” era un dels eufemismes usats per designar aquesta droga).

⁴⁸ O. C., pàgina 134.

⁴⁹ O. C., pàgina 242.

⁵⁰ O. C., pàgina 171.

⁵¹ O. C., pàgina 242.

⁵² O. C., pàgina 169.

⁵³ O. C., pàgina 194.

⁴² O. C., pàgina 237.

⁴³ A *Miss Giacomini* es diu Ayguavives i a *El tonto discreto* és anomenat com “aqueu Ayguavives, de la rama segundona, que ya en tiempos de Miss Giacomini era el máximo correvidile de la ciudad” (pàgina 65 de l’edició de Luis de Caralt, B., s. a.; probablement del 1941 o 42).

Era tan alta, que no hauria passat per aquesta porta i tot li semblava poc. Un dia ballà davant set reis, que es volien casar amb ella. Anava embolicada amb set vels i a cada ball se'n llevava un. Son pare, quan comprengué que s'anava a llevar es darrer, donà ordre an es botxí de tallar-li es coll; però ella botà per una finestra i volant volant arribà a Son Creus, com un ocellot"⁵⁴. I, finalment, hi ha el parent boig, tancat a una cambra dels porxos"⁵⁵.

Aquest retaule de l'aristocràcia mallorquina —novel·lesca, en la part que afecta la baronessa de Bearn i el món de Son Creus; si no del tot falsa, més literària, de molt, que no autèntica— s'ha de completar encara amb una figura de la novel·la *La "Virreyna"*. En aquesta novel·la es tracta d'uns senyors rurals —per primera vegada apareix en les novel·les d'En Ll. V. el nom de Tofle—⁵⁶, vagament emparentats amb els nobles ciutadans. La senyora a qui ens referim és una neboda de la casa, "una comtessa molt d'upa que li donava [a don Xim, un canonge de família antiga] estatge als entresols del seu palau..."⁵⁷. I comenta el narrador: "Tant ho era, d'upa, la comtessa, que a part del servei no consentia que ningú li digués més que Xesca. '¡Xesca i gràcies!'. Parlava a crits: '¿I ara que em diries vostè? Oh, Jesús, ¡on me surts amb Vossa Mercè! Quedareu a dinar; a lo millor no hi ha més que llegum. ¡Faré torrar arengades!' "⁵⁸.

Vat aquí, doncs, el concepte que l'aristocràcia de Mallorca mereixia an En Ll. V.: una gent cridanera, desenfreïda, ordinària, demagògica o, pel cap contrari, distant, refinada, misteriosa, tancada, remota, irreal. Es a dir, sempre mitificada: o bé per la caricatura o bé per la idealització. Una vegada En Ramon Torrella em va dir: "¿Com és que En Ll. V. té aquesta mania contra es senyors?" Tenia raó.

Però vegem també com veia els de l'altre cap de l'escala. He dit abans que N'Aina Cohen és feta xueta, no per aversió a la casta dels descendents dels jueus conversos, sinó per aversió a

la casta dels poetes; dels poetes, ben entès, que escrivien en mallorquí. Ell volia acumular damunt la glòria oficial que figurava que era N'Aina Cohen tots els defectes possibles. La descripció física de la poetessa no pot esser més cruel: "Sempre se la podia veure al fons de la botigueta ombrívola, amb un llibre a la mà, llustrosa i pegallosa com una figura de Rembrandt. Els seus set germans la voltaven fent-li *jueus* i escopint-li a la cara. Ella es defensava a puntades de peu. Li deien de mal nom *s'escorpi*. Tenia la veu estrident i el geni agre. Els ulls un poc desviats, i quan s'enfadava, que era quasi sempre, mirava tort d'una manera horrorosa. Solia dur la cara plena de moc: havia nat per esser geni i les contingències materials no l'importaven..."⁵⁹. Moralment, era una dona intel·ligent, curiosa, però es veia obligada a fer-se la beneïta: "Fingia ignorar-ho tot, quan hauria volgut proclamar que tot ho sabia"⁶⁰, i deixava anar allò de "Som dona, tinc cor de dona i dic el que sent, com una ximpleta"⁶¹. Curiosament, don Miquel Forteza, en el seu llibre sobre *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*, elogia la novel·la d'En Ll. V., gairebé sense reserves: "quasi totes les observacions de *Mort de dama* sobre el nostre assumpte [el dels xuetes] són reals", diu i nega que la figura de l'extrafollària poetessa fos inspirada per cap persona real —"aquesta suposició és completament falsa"—, tot i admint que "N'Aina podia esser una caricatura de l'Escola"⁶². Naturalment, que ho era, i com que es tracta d'una caricatura d'abast purament literari, aquí la deixarem de banda. No crec que En Ll. V. sentís mai profundament el problema dels descendents dels jueus conversos; en tot cas, no se'n va preocupar mai de veritat. L'ampliació del món de N'Aina Cohen, a *Mme. Dillon*, amb la seva cunyada, Na Matilde Llovet i ell fill d'aquesta, En Jaumet Cohen, no té res a veure amb la "preocupació": es tracta, simplement, d'una senyora vagament esnob, que es víctima de les toleràncies obligades pel seu esnobisme. D'altre banda, fent N'Aina Cohen xueta, filla d'un argenteró del Carrer, En Ll. V. revela que tenia, sobre la qüestió, els mateixos prejudicis d'un mallorquí vulgar.

Hi ha, però, encara un altre estament social mallorquí, al qual Ll. V. fa referència com a mig

⁵⁴ O. C., pàgina 195.

⁵⁵ O. C., capítol XX, pàgines 206 a 209.

⁵⁶ Tofle és una contrada dins el terme d'Alaró, tocant les partions amb Binissalem i Lloseta. Quan, a *La "Virreyna"* (pàgina 53), diu que va voler poetitzar aquells llocs de Tofle sota el nom de Bearn, enganya el lector: en temps de Bearn (1953/55; la primera edició de la novel·la és del 1956), Ll. V. no coneixia Tofle. Potser hagués sentit contar que la família posseïa aquelles terres, en tot o en part, temps enrrera. Però la primera visita que Ll. V. va fer a les terres de Tofle és narrada al conte *El llumí* (1968); la descripció real d'aquestes terres, amb tots els noms dels bocins i casetes —no hi ha cap possessió— en què estan repartides, és a *La "Virreyna"* (1969).

⁵⁷ *La "Virreyna"*, pàgina 71.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *M. de D.*, pàgina 110; O. C., pàgina 83.

⁶⁰ *M. de D.*, pàgina 113; O. C., pàgina 84.

⁶¹ O. C., pàgina 69. El capítol, titulat *Aquell vint de gener*, no era a la primera edició.

⁶² Miquel Forteza, *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca*, P. M., editorial Moll, col·lecció "Raixa", número 79, 1970 (segona edició) pàgines 184 i 181.

sense voler. Es el món sobre el qual discorren la comèdia *Silvia Ocampo* (1935)⁶³, feta després novel·la amb el títol *Un estiu a Mallorca* (1975)⁶⁴, i algunes narracions breus⁶⁵. Aquest món és el món dels forasters instal·lats a Mallorca. Parteix de dos germans, Antonio i Lola, que són néts d'un general Clavier, amic d'En Weyler i que havia estat a Cuba; aquest general va tenir dos fills: un mascle i una femella. El mascle, que nomia Pau, es va casar amb la filla d'una família mallorquina antiga: els Estrada. La dona, que havia nascut a Cuba, era casada amb un metge foraster, el doctor Monteleón. En els rerafons d'aquests Claviers i Monteleons forasters instal·lats a Mallorca, hi ha els Estrades mallorquins, una família noble, de la qual només actua un dels seus membres: Felipa, casada amb l'hereu de la casa, el baró d'Estrada, i insatisfeta en el seu matrimoni. Aquesta és la que dona el to de senyoriu a tot l'ambient. Es una figura equiparable a la baronessa de Bearn, però, com que fa part de la novel·la, no pot servir l'hermetisme de l'aristòcrata distant i silenciosa de *Mort de Dama*. Però tampoc, aquesta Felipa D'Estrada, no és gaire creïble socialment. Fa l'efecte que l'autor, instal·lat en aquell món foraster i allunyat de l'autèntic món mallorquí, l'enyori i el valora amb un enyorament i una valoració d'esnob, ben igual que els personatges que retrata, i el valora i l'enyora amb tots els seus defectes: prejudicis, diferències socials, repressions, silencis, marits inútils i el boig tancat en el porxo. Tot això representa la baronessa d'Estrada, que és a escena sempre sola, sense el marit, que no surt de ca seva, i que ve a esser la rival de la protagonista de l'obra a l'hora de disputar-se l'amor del jove Hipòlit, que nom Antonio. Perquè, com a *Mme. Dillon*, a *Silvia Ocampo* o a *Un estiu a Mallorca*, es tracta, també, d'unes històries d'amor entre Fedra i Hipòlit, només que en aquesta n'hi ha dues, de Fedres, en lloc d'una sola, i sembla que la història es resolgui en bé de la més castigada. Felipa d'Estrada, en fi, que és presentada com a molt mallorquina, queda contagiada pel forasterisme de l'ambient en què es mou.

Per entendre bé el valor social d'aquest món que En Ll. V. ens presenta en aquesta novel·la, caldria repassar la col·lecció de la revista "Brisas",

que ell dirigia en la seva part literària i que, en la pràctica, redactava quasi íntegrament. Aquesta revista va sortir des del mes d'abril del 1934 fins al juliol del 36: va esser una de les víctimes de la guerra. Era una revista frívola i variada, de molta il·lustració, d'una insolència que avui trobam moderada, però que en el seu temps devia parèixer excessiva —jo mateix he dit a qualque lloc que era "la insolència en paper *couché*"—, feta molt de cara al món del Terreno i de la gent que vivia, molt millor, certament, que els mallorquins, en cases voltades de jardí, pels encontorns de Ciutat, portaveu d'un mallorquinisme que volia esser cosmopolita o d'un cosmopolitisme que no volia renunciar a les seves arrels mallorquines, etc. El resultat va esser que la gent mallorquina d'allò que en diuen de sempre va qualificar la revista i el seu director literari de *cursis*. La veritat és que era insòlita, dins aquella Mallorca de vida casolana i d'Escola Mallorquina, i sobrevivia, segons el mateix Ll. V., gràcies a la bona mà del gerent d'anuncis, que sempre trobava mitjans de fer-se amb aquest tan necessari aliment econòmic. Era germana d'una revista barcelonina, "D'ací d'Allà", que sortia feia temps —des del 1918—, però que a partir del 1932 havia estat radicalment modernitzada. Però "D'ací d'Allà" era escrita tota en català i "Brisas" ho era en castellà, cosa ben significativa, tant pel que fa an En Ll. V. com pel que afecta a la Mallorca d'aquells anys, o, almenys, a la Mallorca que la revista volia reflectir i a la qual anava destinada.

⁶³ Publicada només, que jo sàpiga, als números 13, 14, 15, 16 i 17 de la revista "Brisas", corresponents als mesos de maig a setembre del 1935.

⁶⁴ Llorenç Villalonga, *Un estiu a Mallorca*, B., "El Club dels Novel·listes", LXXXIII, abril 1975.

⁶⁵ Concretament, a *Pitjor que un sopar a pa i aigua*, inclòs en el volum *El lledoner de la clastra* (1958), on els personatges són, aproximadament, alguns de la novel·la citada darrerament.

Per concloure aquesta divagació a l'entorn d'un punt de la novel·la d'En Ll. V., que podríem allargar hores i hores sense esgotar el tema, vegem el segon invent aristocràtic que es permet —ja hem vist que el primer era el de la baronessa de Bearn i les seves derivacions—; això és, l'aristocràcia rural de Bearn i la seva gent. L'invent és, literàriament, perfecte; testimonialment, nul. Quan es va publicar el volum primer —i no ha sortit mai el segon— de les obres completes d'En Ll. V., qualcú va criticar el títol general del volum: *El mite de Bearn*. “¿Mite de què?”, deien. “Un mite no és això. ¿Un lloc, una contrada són un mite?”. Els que així pensaven, crec que anaven errats. Bearn és el resultat d'una lenta i acurada mitificació, i mitificar, en francès, se sol dir *mixtifier*, que vol dir falsejar. Ja he dit que com a testimoni d'una realitat, *Bearn*, la novel·la, no s'aguanta; com a mite, com a producte literari, és d'allò més reeixit.

Bearn és el nom d'una possessió de muntanya i també el nom de la vila que li és més aprop. Cosa, per començar, que a Mallorca no es dona mai. Però, compostes així les coses, remunten aquell món fins a una alçada de prestigi, que és la que el novel·lista necessita per explicar la seva faula: una faula, exactament això, i no, com per ventura hauria desitjat ell, una novel·la psicològica. De psicologia, a *Bearn*, no n'hi ha gens. I vegem ara aquesta faula com s'organitza.

Per començar, un matrimoni entre cosins. Això també fa part del mite: l'endogàmia és socialment prestigiosa. Cap intromissió de sang externa: tot entre iguals. Però iguals socialment; ideològicament, espiritualment, la diferència és

marcada. L'endogàmia comprèn també la relació il·lícita: el senyor de Bearn enganya la seva dona amb una neboda, Na Xima, mirall de coqueteria i d'atractius físics. Però no gaire intel·ligent: un altra diferència amb el senyor. Quan, al final de la novel·la, la bella Xima torna vella, és histèrica i declaradament idiota. El matrimoni, per causa d'aquesta infidelitat, viu un règim de separació *quot ad thorum ac mensam*, que diuen els canònics, és a dir, una separació de fet, però sense cap respatlament jurídic: el senyor i la senyora de Bearn no han d'anar a passejar els seus problemes personals pels tribunals de justícia. Una altra pedra del bastiment del mite. Així separat, el matrimoni, el senyor rep la visita de l'amant, Na Xima, la qual ha abandonada fa temps al destí de cortesana del Segon Imperi. (La novel·la figura que transcorre a finals del segle passat: abans de 1890⁶⁶; però l'escapada del senyor a París amb la seva neboda i amant s'esdevenia sota el règim de Napoleó III). Na Xima ha arribat a Bearn, la vila, amb gran aparat de carrossa, cotxers i lacais. Proposa a l'oncle de repetir l'aventura parisenca, però ell s'hi nega, i s'hi nega generosament: li regala un collar de diamants. Un altra pedra del mite: les terres de Bearn són primes, els senyors no són rics, però ell es permet de regalar a una neboda, que ja no li interessa per res, un collar de diamants; és allò del menyspreu dels béns terrenals, però no per virtut, sinó perquè *noblesse oblige*, perquè aquest menyspreu “fa senyor”. Convenientment, doncs, acomiadada la neboda, el senyor li encarrega que visiti la seva tia, és a dir, la senyora de Bearn, que viu a la posada de la possessió, a la vila. Així ho fa aquella i basta que li digui, complint l'encàrrec del senyor, que aquest no està gaire bé de salut perquè la senyora es traslladi a la possessió, i ja hi romangui, com si res no hagués passat. Un altre tret del mite: res d'estridències, res de retrets; no ha passat res i tan tranquils com sempre. La segona part de la novel·la és encara més simple, pel que fa al contingut de la faula: el matrimoni, reconciliat, viu en pau i veu transcórrer els dies, tot caminant cap a la vellesa, amb molta serenor, que no serà mai enterbolida per elements estranys, per molt amenacadors que es presentin, per molt

⁶⁶ La novel·la es fingeix com una llarga carta, on el capellà dels senyors de Bearn, don Joan Mayol, envia a un seu company de seminari, “secretari del senyor Cardenal Primat de les Espanyes” a l'edició de les O. C., i també a la primera, en castellà, feta per compte del propi autor, i “secretari del senyor Arquebisbe de Tarragona” a les d’“El Club dels Novel·listes”, per tal de consultar-li sobre l'oportunitat de publicar unes memòries manuscrites que ha deixat el senyor de Bearn; i aquesta carta és datada del 1890. Els fets que s'hi referixen són, doncs, de temps enrera. Cit aquesta novel·la per l'edició de les O. C.

que vulguin alterar aquella immensa pau, que no té més sortida que la de la mort.

Naturalment que, dins aquest esquema rònc de la faula, hi ha tots els elements que donen interès al relat. Però això, ara, no ens ha d'interessar. ¿Qui són En Tonet i Na Maria Antònia de Bearn? Dos senyors pagesos que desdenyen l'aristocràcia ciutadana. Però són molt senyors: "Sa nostra estirp —solia dir don Toni— és tan antiga que no té data. Es perd dins sa fosca"⁶⁷. I molt pagesos: "Ignoraven o desdenyaven els refinaments de Ciutat. Ciutat, en correspondència, els ignorava a ells"⁶⁸. Però no és solament els refinaments de Ciutat què desdenyen, sinó també, i sobretot, l'aristocràcia ciutadana: "...es nebots —és un diàleg entre don Toni i el Vicari del poble— es moren de ganes de passar per 'botifarres', com si això fos qualche cosa. 'Botifarres' deriva de *botifleurs*, ja sap, la flor de lis. Són es qui es passaren an es Borbons fa cosa de cent cinquanta anys únicament perquè havien vençut a sa guerra de Successió..."⁶⁹. Amb tot i amb això, les darreres paraules d'En Tonet de Bearn, moribund, són aquestes: "...m'acús d'haver tengut enveja d'En Jacob Collera"⁷⁰. El marquès de Collera, que, en l'obra d'En Ll. V., representa, sempre, intemporalment, l'aristocràcia ciutadana, militant i prestigiosa.

Treguem-ne, ara, de tot això, les conseqüències i les conclusions que vulguem. Un novel·lista, no *déclassé*, sino *non classé*, que és tot una altra cosa, i què, si de cas, amb el temps serà un *reclassé*, que entra a Mallorca i en el seu món social, no per una porta falsa, sinó per una porta equivocada, que s'erra de portal, vull dir. I, així, veu una Mallorca deformada, fruit d'un solitud alimentada de literatura. ¿O diríem que és ell que la deforma per explicar-la al seu gust? No ho crec. En Ll. V. era poc "mallorquí". Aquesta conversa tan mallorquina sobre famílies i herències i filicomisos, i de quines egües vé aquest i d'on surt aquell altre, li interessaven molt poc. No era gens com aquell Lluís Vidal de la novel·leta d'En Miquel dels S. Oliver *La Ciutat de Mallorca*, "mallorquí de professió"; no ho era ni per la part menestrala —classe que desconeixia i que no va intentar conèixer mai, i encara més: que, com que havia donat una literatura costumista, la menyspreava— ni per la part de l'aristocràcia, que desconeixia igualment, però que, com que, literàriament, li interessava, es va inventar, caricaturitzant-la en mite, per una banda, i estilit-

zant-la fins a la irrealitat, per l'altra. Allò que va dir d'ell En Miquel Ferrà, l'adalid de la indignació contra *Mort de Dama*, que el jove Dhey no havia entrat mai a una casa de cavallers, no devia esser gaire desencaminat. Però és, justament, des d'aquesta mitificació, o mixtificació, de Mallorca i la seva societat que podem admirar En Ll. V., perquè en va saber, de bastir el mite, i el mite té aquesta condició: que ell, en sí, no és veritat, però que moltes petites veritats i realitats tenen cabuda dins el seu gran embalum.

Per acabar, hauria d'haver parlat de la societat aristocràtica que En Ll. V. exposa dins el recull dels *Desbarats*⁷¹. Seria molt interessant i tema d'una altra llarga xerrada. Però no ho faré. La indiscreció mallorquina, tan extremada com també ho és, sovint, la seva discreció, ha revelat les contrafigures reals d'aquells divertits i enginyosos diàlegs, i els que administren l'herència literària d'En Ll. V. i en disposen pareix que s'estimen més oblidar aquesta obra, fins al punt de deixar anar que per ventura va esser publicada, si no en contra, al marge de la voluntat del seu autor. Com que el responsable d'aquella publicació som jo, he de dir que ratifico la meva responsabilitat; que ben d'acord, i sense forçar cap voluntat, publicarem, En Ll. V. i jo, aquells graciosíssims *Desbarats*, que han estat una de les seves obres més celebrades; que no en parl avui, perquè ja m'he allargat prou, però que em reserv el dret de parlar-ne en tota ocasió i moment que trobi oportú, perquè una obra publicada —i en dues edicions— no es pot recloure, si no és per qüestions de dret d'autor, en el clos de la propietat privada. I encara diré que si qualcú s'hi sent al·ludit, en aquests *Desbarats*, que se n'alegri, perquè tot el que En Ll. V. hi diu és en elogi dels personatges que hi desfilen, plens d'enginy, de frescor, d'alegria, de foment de la bona convivència, d'allò que els francesos en diuen *la joie de vivre*, de les bones formes, de l'elegància, de la civilització, com corresponia a un escriptor intel·ligent, que sabia perfectament el que feia i el que volia fer i que dominava els recursos de l'expressió literària, així per esmolar una sàtira com per enllestir un elogi, perquè era un dels bons escriptors de la literatura occidental.

⁷¹ Llorenç Villalonga, *Desbarats*, P. M., editorial Daedalus, col·lecció "Europa", número 1, 1965. Aquestes tretze peces dialogades breus varen esser ordenades i editades per mi d'acord amb Ll. V. Hi ha un altre recull, publicat a la col·lecció "El Pí de les Tres Branques", a cura de Joan Sales, que conté dues peces més. La meua opinió sobre aquesta edició, l'he expressada al recull ja citat *Ll. V. i la seva obra*, pàgines 195 a 205.

⁶⁷ Pàgina 355.

⁶⁸ Pàgina 356.

⁶⁹ Pàgina 401.

⁷⁰ Pàgina 524.